

Pedagogické a didaktické dovednosti učitele

Design vzdělávacího procesu

Březen 2017

Východiska tématu

OTÁZKA evokace:

- Jaké jsou **pilíře výuky** z hlediska pedagogických dovedností učitele/lektora? 😊

Východiska tématu

- Pedagogické a didaktické dovednosti = činnosti učitele spojené s **přípravou, realizací a hodnocením** výuky (vyučovací hodiny)

Didaktika – „*umění vyučovat*“

- Pojem
- Historický kontext
- Základní pedagogická disciplína
- Teorie vyučování a učení
- Cílem v teoretické rovině je **definovat** základní didaktické pojmy *vzdělání, výchova, vyučování, učení* aj. a **rozpracovat** teorie vztahující se k vyučování a učení

Didaktika

- **Jan Průcha (2006)**: didaktika chápána jako obecná teorie o „*intencionálních procesech učení a vyučování a o obsazích a formách těchto procesů...ať se realizují ve školní třídě, nebo v podnikovém kurzu, při výcviku artistů aj.*“
- **Lucie Zormanová (2014)**: *Didaktika je věda, která se zabývá teorií vyučování, zkoumá podmínky a faktory, které proces vyučování ovlivňují zvnějšku i zevnitř. Zabývá se obecnými problémy výuky.*

Didaktika v zrcadle historie

- **Antika**
 - sofisté – didaktika ve smyslu péče o duši
- **Středověké školy**
 - didaktika s katechetikou (teorie a praxe předávání víry)
 - teologické fakulty
- **Vědecký význam termínu**
 - osvícenství v 17. a 18. století
 - Wolfgang Rathke – didaktika jako *umění vyučovat*
 - Jan Ámos Komenský – nadčasové didaktické dílo, systematická didaktika
 - J. J. Rousseau
 - J. H. Pestalozzi
 - J. F. Herbart

Jan Ámos Komenský

- **Didaktické principy**
 - Princip názornosti
 - Princip systematickosti (také propojovat učené s již probíraným – efektivní výuka)
 - Princip přiměřenosti („biflování“)
- **Organizování výuky**
 - čtyři šestileté cykly
 - systém hromadné výuky všech dětí ve třídě společně
- **Myšlenka celoživotního vzdělávání**

Na jaké základní otázky dává
obecná didaktika odpovědi?

Předmět didaktiky

- Výukový cíl
- Didaktické zásady
- Výukové metody
- Organizační formy výuky
- Diagnostika výstupů výuky – didaktické testy, hodnocení aj.
- **Otázky obecné didaktiky:**
 - Které prvky ovlivňují efektivitu vyučování?
 - Co je nutné vyučovat?
 - Jak vést výuku?
 - Existují také jiné možnosti, jak by mohla probíhat výuka?
 - Jak postupovat při výuce?
 - Je třeba provádět kontrolu výuky?
 - Kdo, proč a jak řídí výuku?

Rozdělení didaktiky podle zaměření

- **Obecná didaktika**
 - věda zabývající se teorií, podmínkami..., faktory...
 - sepětí s didaktikou oborovou ...
- **Předmětová didaktika**
 - didaktika pro daný studijní předmět / vzdělávací obor (např. didaktika Informačních a komunikačních technologií)
 - je zpravidla chápána jako **METODIKA** (Průcha, Walterová, Mareš, 1995)
 - vytváří se ve vazbě na vyučovací předměty, v podmínkách daných kurikulem konkrétního typu vzdělávací instituce
- **Oborová didaktika**
 - didaktika daného studijního oboru (např. didaktika přírodovědných předmětů)
 - vymezení pojmu dosud není ustálené
 - pojetí ve smyslu oborové didaktiky jako metodiky (správné vyučování v daném oboru)
 - Pojetí komplexní – oborová didaktika jako aplikovaná věda založená na základním výzkumu – současný vývoj
- **Školní didaktika**
 - Teorie vyučování

6 skupin klíčových dovedností učitele

(podle Kyriacou, 2012)

- 1. **plánovací** (umožňují připravit vyučovací hodinu = vymezit edukační cíle, zvolit vhodné prostředky ke splnění cílů aj.)
- 2. **realizační a řídicí** (zajišťují účinnou pedagogickou komunikaci ve vyučovací hodině)
- 3. **přispívající k optimálnímu klimatu** ve třídě (jeho vytváření a rozvíjení)
- 4. **nezbytné k udržení kázně** a řešení výchovných situací
- 5. **diagnostické** (kontrola a hodnocení učební činnosti žáků)
- 6. **autodiagnostické** (sebehodnocení učitelovy pedagogické činnosti)

Všechny zahrnují řadu DÍLČÍCH dovedností

Zvláštní rys / náročnost pedagogických dovedností

- **INTERAKTIVNÍ povaha dovedností**

= učitel během hodiny neustále reaguje na měnící se okolnosti a podmínky , mnohé jen těžko předpokladatelné

– efektivita učitelovy práce ve řídě do jisté míry závisí na dovednosti přizpůsobovat a měnit zvolené postupy a strategie vyučování podle průběhu hodiny

– rozdíly mezi zkušeným a méně zkušeným učitelem v přístupu k měnícím se podmínkám vyučovací hodiny

OTÁZKA k diskusi: **K jakým (neočekávaným) změnám může během edukačního procesu dojít?**

Znalosti (vědomosti) učitelů o vyučování

- Primárně institucionálně získané
- Důležitá součást pedagogických dovedností

Otázka: **Které vědomosti o vyučování by měl učitel mít, aby jeho edukační praxe byla optimální?**

- 1.
- 2.
- 3.
- 4. ...

Znalosti (vědomosti) učitelů o vyučování

1. znalost **učiva** (vzdělávacího obsahu předmětu)
2. znalost obecných **principů a strategií řízení vyučování** a organizace práce ve třídě
3. znalost **kurikulárních dokumentů** pro daný typ školy
4. **didaktická znalost** toho, jak učit jednotlivá témata v kurikulu (předmětová didaktika)
5. znalosti **o žákovi**
6. znalost **kontextu**, v němž vyučování probíhá (kolektiv třídy, znalost místně zakotveného prostředí, obce, komunity...)
7. znalost výchovných **cílů a hodnot**

Stěžejní dimenze pedagogických dovedností

- Obecně jednotlivé logicky související činnosti učitele, které podporují žákovu učení:

A. znalosti (vědomosti)

B. rozhodování

C. činnost (akce)

Rysy pedagogických dovedností

- Primární = účelné a cílevědomé činnosti zaměřené na řešení problémů souvisejících s (ne)dosahováním výukových cílů
 - Problémy: krátkodobé, okamžité, před hodinou, během hodiny, po hodině (i v rámci online výuky)

OTÁZKA: Jaké konkrétní problémy může učitel řešit v různých fázích své pedagogické činnosti?

Příklady problémů/situací ve výuce

- Jakou formu zápisu (na tabuli, do prezentace) mám zvolit, aby byl co nestručnější a přitom obsahoval vše podstatné?
- Jak mám napsat žákovi do hodnocení jeho práce upozornění na chybu v jeho uvažování?
- Jak mám dát při hodině žákovi znamení, aby přestal mluvit, aniž bych přerušil svůj výklad?
- Jaké učebnice / společné edukační materiály pro celý školní rok budou nejlépe odpovídat potřebám mých žáků?
- Jak své žáky co nejlépe připravím pro jejich budoucí profesi?
- Jak dlouho po položení otázky mám čekat na žakovu odpověď?

Kvalitní vyučovací hodina

Vyučovací hodina vedena cílevědomě, vyjadřuje (vysoká) očekávání žáků

Žáci mají příležitost organizovat si svoji práci (učitel optimálně facilitátor)

Hodina žáky zaujme, udrží jejich zájem (kontext s praxí, výzva schopnostem)

Práce v hodině odpovídá schopnostem a studijním potřebám žáků

Rozvíjení a rozšiřování vyjadřovacích schopností žáků (učitel a vhodné otázky)

Učitel užívá při výuce širokou škálu učebních činností

Učitel vede třídu určitým řádu (východiskem zkušené řízení třídy, zapojení žáků do výuky, vzájemná úcta a respekt)

Klíčové pedagogické dovednosti pro kvalitní výuku

- **OTÁZKA:** Které to tedy podle vás jsou? 😊

Klíčové pedagogické dovednosti

1. Plánování a příprava

2. Realizace vyučovací jednotky

3. Řízení vyučovací jednotky

4. Klima třídy

5. Kázeň

6. Hodnocení prospěchu žáků

7. Reflexe vlastní práce a evaluace

Pedagogické dovednosti v zrcadle výzkumů

- **Osobní zkušenost v roli žáka pro budoucí pedagogické dovednosti v roli učitele**
 - dostatečné/nedostatečné východisko?
- Nezkušenost = nevědomost = bezradnost v konkrétních situacích při výuce u začínajících učitelů
- Srovnávací výzkum začínajících vs zkušených učitelů
 - Začínající učitel mnohem více pohlcen komunikací s konkrétním žákem bez schopnosti koncentrace na dění v ostatní třídě
- Výzkum 3 kategorií učitelů – simulované pedagogické úkoly: např. příprava vyučovací hodiny (využití zdrojů informací, vědomostí o třídě ...)
 - Zájemce o studium pedagogiky
 - Student pedagogiky
 - Učitel v praxi

1. Plánování a příprava

Plán učební hodiny má jasné a vhodné cíle a záměry

Vzdělávací obsah a metody hodiny odpovídají tomu, co se žáci mají naučit

Vyučovací hodina naplánována tak, aby vhodně navazovala na předchozí a umožnila návaznost příští hodiny

Materiál a pomůcky jsou včas a dobře připraveny a zkontrolovány

Všechna rozhodnutí učitele při plánování berou v potaz situaci žáků i kontext

Hodina uspořádána tak, aby výuka upoutala pozornost žáků, udržela jejich zájem a aktivní účast na výuce

2. Realizace vyučovací hodiny

Učitel jedná jistě, se sebedůvěrou, uvolněně, chováním vzbuzuje zájem žáků o výuku

Výklad a vysvětlení jasné, formou odpovídající potřebám a úrovni žáků

Otázky různého typu a šíře, komunikace se všemi žáky třídy

Škála vhodných učebních činností k podpoře učení žáků

Žáci se aktivně podílejí na hodině, dostávají příležitost organizovat svou vlastní práci

Učitel dává najevo respekt k myšlenkám a názorům žáků a podporuje je v jejich vyjadřování

Práce zadávaná žákům je přiměřená jejich potřebám

Materiály a pomůcky užívány účelně

3. Řízení vyučovací hodiny

Začátek hodiny hladký, rychlý, navodí kladný postoj žáků k následným činnostem

Udržení pozornosti žáků se daří, také jejich zájem a zapojení do činností

Učitel průběžně pozorně sleduje postup žáků a jejich pokroky v práci

Žáci dostávají konstruktivní a užitečnou zpětnou vazbu, povzbuzující k další činnosti

Hladké přechody mezi jednotlivými činnostmi

Dobře rozvržený čas mezi jednotlivými činnostmi

Tempo a spád výuky v hodině se přizpůsobují a udržují na úrovni odpovídající potřebám i nárokům žáků

V případě potřeby učitel průběžně modifikuje plán výuky

Závěrečné fáze vyučovací hodiny jsou dobře využity

4. Klima třídy

Klima třídy cílevědomě orientováno na splnění úkolů, je uvolněné a s jasným smyslem pro řád

Učitel žáky podporuje a povzbuzuje k učení a dává jim najevo pozitivní očekávání

Komunikace mezi učiteli a žáky je založena na vzájemné úctě a dobrém, důvěrném a přátelském vztahu

Učitel poskytuje žákovi zpětnou vazbu a přispívá k budování jeho sebedůvěry a sebeúcty

Design učebny a její vybavení podporují kladné postoje žáků k vyučování a usnadňují činnosti výuky

5. Kázeň / řád

Řád do značné míry založen na vytvoření kladného klimatu třídy, na dobré realizaci a řízení výuky

Učitel má přiměřenou autoritu, žáci ji uznávají a respektují

Učitel žákům vhodným způsobem sděluje pravidla a požadavky k jejich chování (případně spoluúčast žáků na jejich definování)

Učitel pozorně sleduje chování žáků, činí vhodné kroky k tomu, aby předešel projevům nežádoucího chování

Při řešení nežádoucího chování žáka se správným způsobem uplatňuje prověření případu, projednání, pomoc při učebních obtížích, napomenutí a tresty (směrnice a závazné dokumenty školy)

Učitel se vyhýbá konfrontacím a dovedně řeší situace, ve kterých konfrontace hrozí

6. Hodnocení žáků

Hodnocení prací žáků během hodiny a po ní učitel provádí důkladně a konstruktivně

Zpětná vazba slouží k nalezení chyb a jejich opravě, k povzbuzení v dalším úsilí žáka, k udržení a posílení jeho sebedůvěry – rada, pomoc, individuální práce s konkrétními žáky

Učitel používá k hodnocení typově různorodé úkoly, pokrývající formativní (průběžné) i sumativní (finální) hodnocení

Učitel si vede o práci a prospěchu žáků záznamy různými způsoby

Žáci dostávají příležitost podílet se na hodnocení své práce a prospěchu

Hodnocení prací žáků je používáno k odhalení oblastí, v nichž má více žáků potíže, k posouzení efektivity vyučování a k ověření, zda je vytvořen pevný základ pro další postup výuky

Učitel hodnotí učební dovednosti žáků a učební strategie, které používají, tak aby podpořil další rozvoj jejich metakognitivních dovedností

7. Reflexe a sebehodnocení vlastní práce (evaluace)

Učitel hodnotí své hodiny s cílem přizpůsobit podle získaných poznatků plánování další výuky i praktickou činnost

Učitel pravidelně reflektuje svou aktuální praxi a snaží se rozpoznat ty své stránky, které vyžadují další rozvoj

K hodnocení své praxe učitel užívá různé metody

Učitel pravidelně prověřuje organizaci svého času a svých činností, zjišťuje možné uspořádání jejich pro větší efektivitu pedagogické práce

Učitel pravidelně reviduje strategie a techniky, které používá proti stresu a vyhoření

Hlediska rozvoje pedagogických dovedností

- Sledování vlastního vyučování (sebereflexe)
- Etapy rozvoje
- Seberozvoj
- Motivace k rozvoji

Zdroje - výběr

- KYRIACOU, Chris. *Klíčové dovednosti učitele. Cesty k lepšímu vyučování*. Portál 2012. 164 s. ISBN 978-80-262-0052-9
- PETTY, Geoff. *Moderní vyučování*. Portál 2013. 562 s. ISBN 978-80-262-0367-4
- ZORMANOVÁ, Lucie. *Obecná didaktika*. Grada Publishing 2014. 240 s. ISBN 978-80-247-4590-9